haklısınız; ***ananız sizi kadir gecesinde doğurmuş****!* (Murat Keçeci. Suni Terapiler // O gün haber, 13.08.2012) – *Ви підіймаєтесь на гору Арафат, але ви праві, чого ж боятися,* ***Вас мати народила в сорочці****.*

Отже, лексеми на позначення мусульманського літочислення упродовж їх тривалого функціонування в розмовній мові та свідомості турецького етносу, лаконічно інтегрувалися в ономастику та топоніміку, набули переносних та метафоричних значень, реалізувалися на рівні фразеологізмів та прислів'їв, збагатили й продовжують збагачувати турецьку національну мову образними та колоритними засобами вираження. Перспективи подальших досліджень полягають в аналізі словотворчого та фразотворчого потенціалу інших пластів релігійної лексики турецької мови різних стилів, які демонструють нерозривний взаємозв'язок між мовою та культурною спадщиною народу.

1. (БТРС) Большой турецко-русский словарь / ред. А. Н. Баскаков. – М.: Русский язык, 1998. – 966 с. 2. *Телия В.Н.* Номинация [Текст] /В.Н. Телия // БЭС Языкознание. – Москва: Изд-во "БРС", 1998. – С. 336-337. 3. (ADS) Atasözleri ve deyimler sözlüğü / Hazırlayan: Aksoy Ömer Asım. – Istanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1988. – 1205 s.; 4. *Bally Ch.* Copule zéro et faits connexes, BSL, XXIII. 1922. 5. *Doğan Mehmet*. Büyük Türkçe Sözlük / Mehmet Doğan – İstanbul: Pınar Yayınları, 2005. – 1424 s. 6. BTS: Büyük Türkçe Sözlük [Metin]. Erişim modu: http://tdkterim.gov.tr/bts/ 7. Kuran-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Tercümesi. – İstanbul: Medine-i Münevvere, 1982. – 603 s. 8. (TS) Türkçe Sözlük /Başkan prof. Dr. Hasan Eren. – Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi: 1988. – 745 s.

Поліщук (Шадчина) А. С., к. філол. н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ІНДОЄВРОПЕЙСЬКО-КАВКАЗЬКІ ДЖЕРЕЛА МОТИВУ "ГЕРОЙ У ЗВІРИНІЙ ШКУРІ"

Стаття, присвячена мотиву "герой у звіриній шкурі", засвідченому як в індоєвропейській (хетській, давньогрецькій, іранській та ін.) традиції, так і в епосі кавказьких народів. Особлива увага приділяється міграційному образу "витязя в леопардовій або барсовій шкурі" в межах грецько-кавказьких паралелей у континуумі анатолійських культур.

Ключові слова: *давньогрецька, хетська, грузинська культура, шкура леопарда, епічний герой.*

Статья, посвящена мотиву "герой в звериной шкуре", засвидетельствованному как в индоевропейской (древнегреческой, хеттской, иранской и др.) традиции, так и в эпосе кавказских народов. Особое внимание уделяется миграционному образу "витязя в леопардовой или барсовой шкуре" в рамках греческо-кавказских параллелей в континууме анатолийских культур.

Ключевые слова: *древнегреческая, хеттская, грузинская культура, шкура леопарда, эпический герой.*

The article is concerning the motive "hero in am animal skin", attested in Indo-European (Hittite, Greek, Iranian, etc.) tradition, as well as in the epic poems of Caucasus. The most attention is paid to to the migration image of "knight in the leopard skin" in view of the Greek-Caucasian parallels in the continuum of Anatolian cultures.

Keywords: *Greek, Hittite, Georgian culture, the skin leopard, an epic hero.*

У нашій попередній роботі [15], присвяченій рецепції малоазійського концепту ЛЕОПАРД у давньогрецькій мовно-культурній свідомості, був описаний складний комплекс асоціацій, пов’язаний з образом хижака із плямистим хутром. Цей концепт, засвідчений уже в неолітичних культурах Малої Азії і Балкан – Чатал-Хююка, Хаджилара, Халафа, Вінчі, був успадкований і збережений у традиції наступних етнічних поколінь. При цьому саме індоєвропейська мовно-культурна свідомість сприйняла як сам малоазійський корінь **prass-* північнокавказького походження на позначення леопарда (барса або пантери), так і широкий спектр супутніх уявлень. Зокрема, до символьних концептуальних функцій барвистого окрасу леопардової шкури належить асоціація з бінарною символікою космічної енергії. Відтак, починаючи з часів неоліту, леопард (іноді лев) ставав символом Великої Богині, а його шкура як ознака верховної влади – атрибутом її чоловічого паредра. У цьому контексті виникає алюзія до головного персонажу поеми Руставелі ვეფხისტყაოსანი "Вепхіс-Ткаосані", відомої як "Витязь у барсовій шкурі"*, вказуючи тим самим на загальну проблематику індоєвропейсько-кавказьких культурних контактів, якій присвячена ця робота. Матеріалом послужили давньогрецькі міфопоетичні твори, фрагменти хетських релігійних текстів, що зіставлялися з образами, виведеними в грузинському народному та літературному епосі, а також твори образотворчого мистецтва Балкан, Кавказу, Центральної та Малої Азії тощо.

Доісторичні зв’язки між кавказцями і власне протогрецькими племенами підтверджуються компаративістичними студіями з міфології (Абаев 1990; Чиковани 1971; Урушадзе 1980; Charachidzé 1986, Tuite 1997, 1998, 2006) і лінгвістики ([Гамкрелидзе, Иванов 1984, 904–909,]; Николаев 1985; Климов 1994). Найдавнішим грецьким джерелом про Ею/Колхіду, колхські племена, та плавання до них аргонавтів вважаються поеми Гомера. Зокрема, в "Одіссеї" (XII, 70) оспівується Ἀργὼ πᾶσι μέλουσα, παρ᾽ Αἰήταο πλέουσα "*прославлений (для всіх бажаний) Арго, що плавав від Еета*". А в "Іліаді" (II.856-7) вперше згадується пеласгійсько-колхське плем'я галізонів (Ἁλιζῶνες), які прийшли захищати Трою з далекої східної країни Аліби, відомої родовищами срібла. Характерно, що плем'я галізонів ототожнюється Страбоном (XII.3.19-20) із давньокартвельським (колхським) плем'ям халібів, відомих обробкою заліза і сталі. Антична традиція вказує, що завдяки халібам вперше почало видобуватися і оброблятися залізо.

За давньогрецькою традицією, Фессалія і Колхіда є країнами, які славилися чародійством та мистецтвом лікування. В "Іліаді" (XI, 740-741) згадується донька елідського царя Авгія, племінниця Еета, Ἀγαμήδη *Агамеда*, яка ἣ τόσα φάρμακα ἤδη ὅσα τρέφει εὐρεῖα χθών "*знала всі трави цілющі, скільки земля їх народжує*". Феокріт (11, 16) іменує її Περιμήδη *Перімедою*, апелюючи, можливо, до імені самої Медеї. А на острові чаклунки Кірки, яка доводилася Еету сестрою, росла чудодійна цілюща трава μῶλυ, назву якій дали самі боги (Od.X.302-306). Хоча це слово не має певної етимології [Frisk 1960–1970**,** 282; Chantraine 1968–1977, 729–730], увагу дослідників привертає його близькість до груз. მოლი *moli* "трава"), яке в поемі Шота Руставелі має значення якоїсь магічної мазі [Гордезиани 1978, 208–209].

Одним з прикладів репрезентації кавказьких мотивів у давньогрецькій міфології є образ прикутого на Кавказі Прометея. Адже міф про Прометея виявляє дивовижну подібність до давньогрузинського сказання про Амірані: печінки обох героїв, за давнім поховальним ритуалом горців, викльовували шуліки. Така сама доля спіткала й гіганта Тітія, зображення якого (рис.1), до речі, містить символіку барсової шкури.

Рис. 1. ***Аполлон і Тітій***
Аттичний червонофігурний кратер.
470 – 465 рр. до н.е.
Париж, Musée du Louvre.

Багато міфічних героїв давнини одягали звірині шкури: персонажі шумерського епосу Еабані та його друг Гільгамеш, нартського – Сосруко і Батраз, іранського – Рустам, грузинського – Амірані і Таріел. У Согдійської уривку про героя перського народного епосу Рустама описується його одяг зі шкури леопарда [Беленицкий, Маршак 1976, 81–82], а в ранньоперській поемі "Шахнаме" його епітетом виступає слово *palanginapus*, що з грузинської перекладається *vep'khvistqaosani* – "*одягнутий у барсову шкуру*".

Якщо звернутися до списку давньогрецьких воїнів, які носили саме леопардову (барсову) шкуру, то першим варто згадати Ясона. З давнім пелазгійським світом цього героя пов'язує не лише подорож до Колхіди, а й походження імені *Ἰάσων* (пор. ім'я царя догрецького, ймовірно, фракійського, племені мініїв – *Ἴασος*), співвідносне з дублетними топонімами: *Ἴασσος* в Ахайї, а також місто і острів поблизу Карії [Откупщиков 1980, 68; Откупщиков 1988, 45].

Опис зовнішності Ясона ми знаходимо в IV Піфійській оді Піндара (Pind. Pyth.IV.79-81):

ἵκετ' αἰχμαῖσιν διδύμαισιν ἀνὴρ ἔκπαγλος· ἐσθὰς δ' ἀμφοτέρα νιν ἔχεν, ἅ τε Μαγνήτων ἐπιχώριος ἁρμόζοισα θαητοῖσι γυίοις, ἀμφὶ δὲ παρδαλέᾳ στέγετο φρίσσοντας ὄμβρους:
Прийшов страшний чоловік з парою списів, і одяг він мав подвійний:
місцевий, магнетський, відповідний його дивовижним членам,
крім того загорнений був у леопардову шкуру від дрожу дощів.

Два види одягу воїна – цивільний і мисливський, – як і два списи, звичайно, виконують свою функцію не лише утилітарно. Застосований Піндаром бінарний код символізує маргінальність постаті самого Ясона й на вищому символічному рівні. Перед нами герой, що балансує між світом хтонічних пелазгійських божеств з рудиментами мисливської магії і наступаючим у Греції бронзовим віком, коли одночасно з корінним

переломом у матеріальній культурі від каменя до металу в родоплемінних стосунках посилюється значення індивіда.

Першу, "магічну", епоху безперечно представляє собою вихователь Ясона кентавр Харон. До речі, фесалійські кентаври (рис. 2), як і їхні малоазійські родичі сілени, ототожнені грецькою драмою із сатирами, в образотворчому мистецтві також змальовуються із зав'язаною на шиї шкурою леопарда.

Друга епоха – це ера військової демократії, коли починається розквіт героїчного епосу, де головною особою виступає вже не культурний герой шаманського типу, а воїн-багатир. Тим не менш цей новий тип героя може зберігати релікти попередньої стадії.

Рис. 2. ***Кетавромахія***
Аттичний червонофігурний кілік.
480 р. до н.е. Пенсильванія. Музей університету

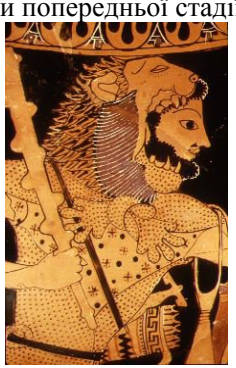

Рис. 3. ***Геракл у лев'ячій шкурі.***
Аттична амфора.
525-500 рр. до н.е. Бостон.
Музей образотворчого мистецтва

Так, у ранньомікенську добу поширений "маргінальний" тип воїна-мага, на зразок вкритого барсовою шкурою Ясона, його супутника до Колхіди Геракла в шкурі лева (рис. 3) або Тесея – переможця напівбика-напівлюдини.

З-поміж гомерівських героїв у леопардові (або барсові) шкури вбираються Паріс і Менелай:

Τρωσὶν μὲν προμάχιζεν
Ἀλέξανδρος θεοειδὴς παρδαλέην
ὤμοισιν ἔχων καὶ καμπύλα τόξα καὶ
ξίφος· αὐτὰρ δοῦρε δύω
κεκορυθμένα χαλκῶι
(Il.3.17).

παρδαλέηι μὲν πρῶτα
μετάφρενον εὐρὺ κάλυψε ποικίληι,
αὐτὰρ ἐπὶ στεφάνην κεφαλῆφιν

Паріс: у *троянців вийшов вперед Александр боговидий, з барсовою шкуру і луком кривим за плечима, й гострим мечем. У руках тримав два списи мідногострі*.

Менелай: *Спочатку закрив спину широку плямистою шкурою барса, потім на голову*

ἀείρας θήκατο χαλκείην, δόρυ δ’ εἵλετο χειρὶ παχείηι (Il. 10.29).	*міцно насунув край мідного шолому і списа взяв могутньою рукою.*

Оскільки Менелай був одним із тих ахейців, які змогли опинитися в стінах Трої завдяки оболонці дерев’яного коня, то можна стверджувати, що в його образі двічі було проявлено мотив "герой у шкурі тварини": на макрорівні організації сюжету в епізоді з Троянським конем, коли він діяв в інтересах колективу, і на мікрорівні – в одяганні шкури леопарда перед двобоєм з Парісом за Єлену.

Аналогічно, одягаючи лев’ячу шкуру, вбираються у військові обладунки Агамемнон і Діомед:

ὀρθωθεὶς δ’ ἔνδυνε περὶ στήθεσσι χιτῶνα, ποσσὶ δ’ ὑπὸ λιπαροῖσιν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα, ἀμφὶ δ’ ἔπειτα δαφοινὸν ἐέσσατο δέρμα λέοντος αἴθωνος μεγάλοιο ποδηνεκές, εἵλετο δ’ ἔγχος (Il. 10.21-4).	Агамемнон: *Вставши, він одягнув на груди хітона, гарні сандалії до ніг лискучих прив'язав, потім шкуру великого вогнисто-рудого лева, що до п’ят досягала, і взяв спис.*

ὣς φάθ’, ὃ δ’ ἀμφ’ ὤμοισιν ἐέσσατο δέρμα λέοντος αἴθωνος μεγάλοιο ποδηνεκές, εἵλετο δ’ ἔγχος (Il. 10.177-8).	Діомед: *Мовивши так, на плечі він накинув шкуру великого вогнисто-рудого лева, що п'ят досягала, і взяв спис.*

Шкуру пантери носить італьський герой Евандр, син аркадського царя Палланта, міф про якого, очевидно, репрезентує собою мікенську колонізацію Лаціума в XIII в. до н.е.:

Consurgit senior tunicaque indu citur artus et Tyrrhena pedum circumdat vincul a plantis; tum lateri atque umeris Tegeaeum s ubligat ensem, demissa ab laeva pantherae terga re torquens (Vg.Aen. 457-60).	*Старець встає й одягає на тіло туніку, й тірренські в'яже під стопи сандалії; потім і меч він тегейський через плече перевішує збоку й назад відкидає шкуру пантери, що з лівого боку звисала у нього.*

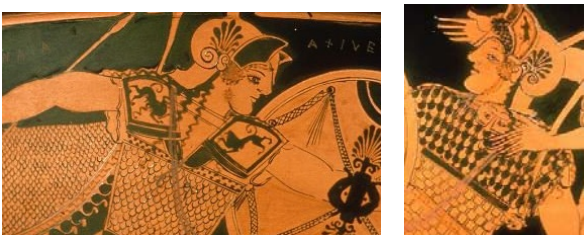

Рис. 4. ***Ахілл і Мемнон***
Аттична червонофігурна чаша. 490 - 480 рр. до н.е.
Бостон. Музей образотворчого мистецтва.

Інші герої одягають не шкури, а бронзові обладунки, які, проте, можуть зберігати архаїчні символи. На чорнофігурних вазах ми бачимо, що на панцирі Ахілла зображено лева і левицю, а на шиї троянського героя Мемнона – пантера або леопард (рис. 4). При цьому хижі звірі виступають тотемними символами усього чоловічого союзу (згадаємо давньогрецьке паремійне позначення стосунків відданих друзів Fil…a pard£lewj Apostolius Col.paroem. 17.84.1 – *дружба леопарда*).

Варто відзначити, що вкриті шкурами ге*Откупщиков Ю.В.* рої, до речі не лише грецькі, не споряджаються в металеві обладунки. На фресці з Пенджікенту (Таджикістан) I пол. VIII ст. зображено подвиги Рустама, одягненого в каптан зі шкури леопарда і шаровари зі шкури тигра, тоді як інші воїни тієї ж композиції одягнені у важкі обладунки. Очевидно, воїн у леопардовому каптані вважався невразливим і без броні [Беленицкий, Маршак 1976, 82]. Магічну силу захисту леопардова шкура відіграла в історії порятунку троянця Антенора – друга і радника царя Пріама. У частині, присвяченій Малій Азії і Трої, Страбон (XIII.1.53.15), посилаючись на майже незбережену драму Софокла "Еант Локрійскій", розповідає: Σοφοκλῆς γοῦν ἐν τῇ ἁλώσει τοῦ Ἰλίου παρδαλέαν φησὶ πρὸ τῆς θύρας τοῦ Ἀντήνορος προτεθῆναι σύμβολον τοῦ ἀπόρθητον ἐαθῆναι τὴν οἰκίαν. *Принаймні Софокл каже, що під час захоплення Іліона перед дверима дому Антенора була повішена шкура леопарда на знак того, що його дім дозволено залишити недоторканим.* Згідно Гомеру, Антенор був найрозсудливішим серед старійшин Трої і закликав до примирення з греками. Коли Одіссей і Менелай з'явилися в Трою вимагати видачі Єлени, він гостинно прийняв у своєму домі грецьких послів і переконав троянців не вбивати їх, тому в ніч взяття Трої його будинок, над входом до якого висіла шкура леопарда, не був пограбований.

З наведених вище прикладів використання звірячих шкур (Il. 3.17, 10.23, 10.29, 10.177) помітно, що грецькі герої виступають переважно з лев'ячою атрибутикою, тоді як їхні східні супротивники, троянці (які є водночас і їхніми далекими родичами), мають своєю емблемою леопарда. Лев і леопард (барс, пантера) попри зовнішню подібність і спільність культових функцій, репрезентують різні аспекти символічних конотацій. На середньовічному розписі з Пенджикенту зображено богиню, що сидить на троні у вигляді лева і тримає в руках диски місяця і сонця. Справа від неї під диском місяця знаходився воїн у шкурі леопарда, а під диском сонця – воїн в убранні зі шкури тигра. На фресці того ж періоду з Фундукістана (Афганістан) представлено двох воїнів: один – одягнений у каптан зі шкури леопарда і чоботи зі шкури тигра з півмісяцем за плечима, а інший – із жезлом, увінчаним сонячним диском. У Тохарістані і Фундукістані, витязь у леопардовій шкурі асоціювався з Махом – чоловічим божеством Місяця, відомим за Кушанськими монетами [Беленицкий, Маршак 1976, 82].

У багатьох хетських культових текстах об'єкти, детерміновані назвами лева (UR.MAH) і леопарда (PIMRIG.TUR, *pбr-ља-na), також стоять поруч* [24, с. 185], однак якщо за левом закріплюється солярна символіка, то за леопардом – срібно-місячна:

- *nu* DINGIR.MEЉ-naљ *[ḫu]itar* PIMRIG.TUR KUM. BABBAR UR.MAH KUM.GI [ЉA]Ḫ.GIS.GI KUM.BABBAR ЉAH.GIS.GI ^{NA4}ZA.GIN [A]Z KUM.BABBAR *uwanzi nu-za ITTI* DARA<.MAS>.ḪI.A *AЉAR, ЉUNU appanzi.* Прибули тварини богів: леопард срібла, лев золота, очеретяний кабан срібла, очеретяний кабан лазурового каменя, ведмідь срібла, і вони зайняли своє місце разом з оленями.

Рис. 5. Зевс, який тримає в руках тірс і новонародженого Діоніса. Аттичний червоно-фігурний кратер. 460р. до н.е. Феррара, Національний музей.

- IЉTU Ем ^{d}Inar *[ḫu]itar* KUM.BABBAR *udanzi* 1 *ḫupar* GEЉTIN *ANA* PIMRIG.TUR 1 *ḫupar* GEЉTIN *ANA* ЉAḪ.NITA *laḫuanzi.* З храму Інар вони несуть тварин срібла. Вони здійснюють узливання однієї *ḫupar*-чаші вина леопарду і

однієї *ḫupar*-чаші вина кабану [The Hittite dictionary 1997, с. 185].

Однак леопард включений не лише до загальної мисливсько-астральної символіки касти воїнів, часто цей звір є символом царя. Як видно на рис. 5, поцятковане хутро вкриває трон верховного олімпійського божества – Зевса. Згідно Плутарху, Котіс (фракійський цар, 382-358 до н.е.), якому подарували леопарда, віддарував даруючому лева: Κότυς τῷ δωρησαμένῳ pár̥dalin ἀντεδωρήσατο λέοντα (Plut. Regum 15). Відомо, що лев і леопард були парними звіриними символами хетського царя. На одній з ілюстрацій до рукопису "Шахнаме" роботи Султана Мухаммеда поч. XVIст. зображено першого міфічного царя Ірану Каюмарса та його придворних в одязі з плямистої шкури.

З етнографічних джерел відомо, що претендент на пост верховного вождя в навунда, на південному березі Конго, повинен був відвідати так звану печеру леопарда для спілкування з духами, яким колись належала влада у цьому краї. Леопард ніби повинен був "обрати" достойного кандидата, оскільки леопард, будучи втіленням першоелемента світобудови, колись мав статус вище государя. Аналогічний обряд перевірки життєвої моці вождя являло собою полювання на леопарда правителя Буганди невдовзі після його сходження на престол [Иорданский 1991, 245]. Р. Грейвс [Грейвс 2005, 625–626] вважає, що поєдинок царя-жерця з дикими тваринами був обов’язковим елементом коронації в Греції, Малій Азії, Сирії і Вавілонії. Сцени боротьби з левами, грифонами, леопардами характерні і для мистецтва Скіфії та Кавказу. Зокрема, на південній стіні одного з найдавніших християнських храмів Грузії, Светіцховелі (XI ст.), можна побачити святого Георгія разом з левом і барсом [Гамсахурдия 1990].

У зв’язку з цим пригадується боротьба головного героя "Витязя в барсовій шкурі" з левом і барсом, що посідає одне з центральних місць у цьому епічному сказанні. Адже в поемі, що складається з 58 пісень, саме 24 пісня змальовує радикальний перелом в умонастрої головного героя Таріела, який трапився після смертельного поєдинку з хижими тваринами. Епізод, присвячений спогляданню Таріелом любовної сцени лева з барсом [VT 908], що спочатку нагадувала ідилію двох закоханих, а потім закінчилася їхньою агресивною боротьбою, неодноразово ставав предметом різноманітних інтерпретацій. У цій ситуації привертає увагу якась сновидна ірраціональність подій та їхніх мотивів: любовна сцена між тваринами різних видів, різка зміна настрою барса щодо свого

любовного партнера, бажання головного героя Таріела втрутитися у стосунки звірів, захищаючи "даму" і, дивно, навіть її поцілувати, невдячність барса щодо свого рятівника та різкий перехід до агресії в поведінці Таріела. Згідно з реконструкцією історичної основи поеми Д. Дандуровим [Дандуров 1937], згадана сцена є образним виразом того, що відбулося в XII ст. між спадкоємцем грузинського престолу Демною і майбутньою царицею Грузії Тамарою. Спочатку, після досягнення повноліття Демною-левом, у його стосунках з Тамарою-барсом усе йшло відносно мирно, і питання про його права на трон могло вирішитися успішно. Але барс (Тамара) почав задирати, і почалася боротьба, під час якої лев (Демна) почав долати барса. Тут заступився Таріел (прообраз осетинського царевича Давіда Сослана), який і вбив лева. Однак врятований ним барс (Тамара) замість подяки виявляє недобрі почуття до свого рятівника. Через це в героя рішив убити й барса. Можна лише додати, що у версії Дандурова не порушена, а навіть акцентована, традиційна інтерпретація символів лева і леопарда як царських осіб, як і їхня більш вузька гендерна демаркація. Проте вона також не заперечує й психологічної тлумачення: перемога Таріела в поєдинку з левом і барсом свідчить про його духовну зрілість, необхідну для переходу в інший духовний і соціальний статус – коронованої особи і шлюбного партнера, – який врешті-решт "Витязь в барсовій шкурі" здобуває в кінці поеми.

У грузинській інтерпретації назва поеми Руставелі ვეფხისტყაოსანი "Вепхіс-Ткаосані" складається з декількох основ: ვეფხვი *vep'khvi* на позначення "*барса*", "*пантери*", "*леопарда*", ტყავი *tqavi* із значенням *"шкіра", "шкура"* і останній елемент სანი *sani* на позначення особи, що зрідка виступає в грузинських словах, як от: ხელოსანი *khelosani* "*художник*", "*ремісник*", "*майстер*", მანდილოსანი *mandilosani* "*дама",* "*жінка".* Таким чином, у заголовку напевно йдеться про особу, яка носить барсову шкуру. Нею може бути як переможець барса Таріел, так і царівна Нестан-Дареджан, яка метафорично іменується "*вогнезорою тигрицею*" [VT XIII], на згадку про яку лицар носить прекрасну шкуру.

Варто згадати, що символіка леопарда була притаманна стародавнім Богиням-матерям, починаючи з неолітичних породіль Чатал-Хююка, Хаджилара, Вінча, єгипетської покровительки мертвих Мафдет, хурритській богині Хебат, хето-лувійській Камрусепі, скіфській Хазяйці звірів Келермеського дзеркала VII ст. до н.е із Закубання, яка тримає за передні лапи двох леопардів.

Схожий образ представляє собою Артеміда (у своєму архаїчному минулому – володарка звірів на Криті), на ларці Кіпселла з барсом у правій руці, і левом – у лівій (Paus. V. 19. 5) [Поліщук (Шадчина), 84–88]. Вкритими леопардовими шкурами були також її шанувальниці амазонки та супутники Діоніса – менади.

Містичний зв'язок між жінкою і звірем, відомий з великої кількості художніх зразків палеолітичного мистецтва, прослідковується в неоліті та язичницьких традиціях аж до новішого часу. Це доводить, що у свідомості первісної людини жінка безпосередньо асоціювалася із тваринами як істота, що має на них певний вплив і вступає з ними в магічний контакт, який забезпечує успіх на полюванні. А. Окладніков [*Окладников* 1950, 324], В. Косарев [Косарев 2004, 115–149] вважають, що звір і жінка, за законами первісної логіки, виявляються співпричетними один до одного, а мотив полювання перетинається з темою любові. Численні етнографічні дані також свідчать про дружбу й контакт жінки зі звірем, унаслідок чого народжується напівтваринна-напівлюдська дитина і саме так виникає рід, який має своїм предком-тотемом певного звіра.

Напевно тому мотив про звитяги зооморфного героя, що вплітається в численні міфологічні, фольклорні та літературні сюжети, своє "класичне" використання знаходить у сюжеті "боротьби за жінку". В. Абаев [Абаев 1990, 438–447] наводить чимало таких прикладів з епосу народів Кавказу. Абхазький герой Хважарпис довго намагається оволодіти фортецею і звільнити свою наречену, прекрасну Гунда, але марно. На допомогу приходить Нарт Патраз, який наказує загорнути себе в коров'ячу шкуру і закинути її у фортецю. У шкурі корови Патраз проламав неприступні стіни і звільнив дівчину.

В осетинському варіанті володар фортеці Горі Елахсарттон відмовляється видати свою дочку за нарта Сослана. Тоді останній вирішує викрасти її силою. Він збирає велике військо і бере в облогу фортецю. Переконавшись, що силою нічого не вдіяти, Сослан зарізав бика, випатрав його, вліз в бичачу шкуру та ував із себе мертвого. Саме так йому вдалося виманити Елахсарттона з фортеці і вбити його.

У кабардинському варіанті для звільнення прекрасної і мудрої Сатаней нарти споряджають велике військо на чолі з могутнім воїном Уазирмесом. Довго триває облога, але фортеця неприступна. Несподіванно перемогу приносить не уславлений Уазирмес, а свинопас Горгониж. Він випатрав кабана, вліз в його шкуру і

підкрався до фортеці. Потім метнув кабанячу шкуру на фортечну стіну і зруйнував її. Тим самим Сатанів була звільнена.

На думку В. Абаєва [1, с. 481], успішне взяття Трої греками завдяки оболонці дерев'яного коня є також переосмисленням і раціоналізацією давнього мотиву про боротьбу воїнів в образі тварин. Давня шаманська версія полягала в тому, що герой у боротьбі за жінку тимчасово набуває образу тварини і це приносить йому перемогу. Згадаємо, що з-поміж усіх героїв "Іліади" в леопардові (або барсові) шкури вбираються саме претенденти на руку божественної Єлени – Паріс і Менелай.

Сліди служіння й поклоніння Великій богині можна помітити в описі хетського релігійного ритуалу, у якому бере участь придворна особа – людина-леопард: PIRIG.TUR-аль *uizzi. (Людина)-леопард приходить (і тіпіуа-людина слідом за ним, він тримає лук богині і займає своє місце (tiyazi) перед богинею; чашник дає їм пити, і вони кланяються)* [The Hittite dictionary … 1997, 185].

Підсумовуючи результати нашого дослідження, можна стверджувати, що семантична матриця символіки звіриної (леопардової) шкури, яку можна реконструювати за зразками неолітичного образотворчого мистецтва Анатолії та Європи, знайшла своє відображення і подальший розвиток у наступний період бронзового віку. При цьому поширення "ритуалу шкури" охопило значний ареал від Кавказу до Центральної та Малої Азії, Балкан, де свого часу відбувався етногенез індоєвропейських та кавказьких народів. Усвідомлення особливої важливості мотиву "герой у звіриній шкурі" було притаманно грецьким, іранським, осетинським, а також грузинським, кабардинським і абхазьким рапсодам: їхні герої перед вирішальною сутичкою обов'язково загорталися в шкури лева, леопарда, бика, коня, кабана. Особливе значення надавалося царственій леопардовій шкурі, яка асоціювалася з енергією Місяця, додатково підкреслюючи її неперервний зв'язок з божественним жіночим началом, яке служило для героя магічним захистом та запорукою його дивовижних подвигів.

* У давньогрузинській мові слово ვეფხვი "*вепхі*" означало "*барс*", "*пантера*", "*леопард*", на відміну від його сучасного значення – "*тигр*".

1. *Абаев В.И.* Шаман сильнее воина / Василий Иванович Абаев // Избранные труды. **Т. 1.** Религия, фольклор, литература. Сост. и отв. редактор В.М. Гусалов. – Владикавказ: Ир, 1990. – С. 438–447. 2. *Беленицкий А.М., Маршак Б.И.* Черты мировоззрения согдийцев VII-VIII

вв. в Пенджикента / А.М. Беленицкий, Б.И. Маршак // История и культура искусстве народов Средней Азии (древность и средние века). – М., 1976. – С. 75-89. 3. *Гамкрелидзе Т. В., Иванов Вяч. Вс.* Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры (в двух томах) / Тамаз Валерианович Гамкрелидзе, Вячеслав Всеволодович Иванов. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского ун-та, 1984. – 1409 с. 4. *Гамсахурдия З.* Духовная миссия Грузии. Лекция, прочитанная на фестивале "Идриарти" в Тбилисской филармонии 9 мая 1990 г. / Звиад Гамсахурдия http://www.kolhida.ru/index.php3?path=_etnography/mneniya&source=01 5. *Гордезиани Р. В.* Проблемы гомеровского эпоса. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского ун-та, 1978. – 394 с. 6. *Грейвс Р.* Мифы Древней Греции / Роберт Грейвс; [пер. с англ. К.Лукьяненко]. – Екатеринбург: У-Фактория, 2005. – 1008 с. 7. *Дандуров Д.* Шота Руставели. – М.: Жургазобъединение, 1937. – 84с. 8. *Иорданский В.Б.* Звери, люди, боги. Очерки африканской мифологии / Владимир Борисович Иорданский. – М.: Наука. Гл. ред. вост. лит-ры, 1991. – 319 с. 9. *Климов Г.А.* Древнейшие индоевропеизмы картвельских языков / Георгий Андреевич Климов; [Отв. ред. Т.В. Гамкрелидзе]. – М., 1994. – 249с. 10. *Косарев В.Д.* Зверь и женщина: образы палеолита и традиционные религиозные верования Краеведческий бюлетень. – № 4. – Южно-Сахалинск, 2004. – С. 115–149. 11. *Николаев С.Л.* Северокавказские заимствования в хеттском и древнегреческом / С.Л Николаев // Древняя Анатолия. – М.: Наука, 1985. – С. 60–73. 12. *Окладников А.П.* Неолит и бронзовый век Прибайкалья, I-II, Материалы и исследования по археологии СССР. – Вып.18 / Алексей Павлович Окладников. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1950. – 412 с. 13. *Откупщиков Ю.В.* Карийці в Причерноморье (ономастика) / Ю.В. Откупщиков // Кавказ и Средиземноморье. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского ун-та, 1980. – С. 65-78. 14. *Откупщиков Ю.В.* Догреческий субстрат / Юрий Владимирович Откупщиков. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1988. – 263 с. 15. *Поліщук (Шадчина) А.С.* Відображення малоазійського концепту ЛЕОПАРД в давньогрецькій мові і культурі /А.С. Поліщук (Шадчина) // Studia Linguistica. – Vol. V (II). – К.: "Київський університет". – С. 79-92. 16. *Урушадзе Л.В.* Страна волшебницы Медеи / Л.В. Урушадзе // Кавказ и Средиземноморье. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского ун-та, 1980. – С. 21-28. 17. *Чиковани М.* Вопросы греческой и грузинской мифологии, Тбилиси, 1971. – 304 с. 18. *Charachidzé G.* Prométhée ou le Caucase / Georges Charachidzй // Nouvelle bibliothique scientifique. – Paris: Flammarion, 1986. – 357 p. 19. ***Tuite** K.* Pelops, the Hazel-witch and the pre-eaten ibex: on an ancient Circumpontic symbolic cluster / **K.Tuite** // *Antiquitates Proponticæ, Circumponticæ et Caucasicæ,* 1997. – Vol. II. – P. 11-28. 20. ***Tuite** K.* Achilles and the

Caucasus / **K. Tuite** // *Journal of Indo-European Studies, 1998.* – *V*ol 26. – №3. – P. 289-344. 21. ***Tuite*** *K.* The meaning of Dali. Symbolic and spatial associations of the South Caucasian goddess of game animals / **K. Tuite //** *Language, Culture and the Individual. [*ed. by Catherine O'Neil, Mary Scoggin & Kevin Tuite]. – Munich: Lincom Europa, 2006. – P. 165-188. 22. *Chantraine P.* Dictionnaire étymologique de la langue grecque: Histoire des mots / Pierre Chantraine. – T.1-IV. Paris, Éditions Klincksieck, 1968-1977. – 1368 p. 23. ***Frisk H.*** **Griechisches etymologisches Wörterbuch** / Hjalmar Frisk**. –** Bd. I-III. **– Heidelberg: Carl Witer·Universitätsverlag, 1960-1970. – 2428 p. 24.** *The Hittite dictionary* of the Oriental Institute of the University of Chicago / Hans G. Güterbock, Harry A. Hoffner. – Vol. P. – Chicago: Oriental Institute of the University of Chicago, 1997. – 407 p.

Пономаренко О. В., к.філол.н., доц., докторант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЗМІНА ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСУ XV СТОЛІТТЯ ЯК РЕАКЦІЯ НА НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВЕДЕННІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття продовжує цикл досліджень, присвячених еволюції дипломатичного дискурсу країн романського мовного ареалу. У ній підкреслюється вплив змін у зовнішньополітичних тенденціях на дипломатичний дискурс.

Ключові слова: *дипломатичний дискурс, історія, XV століття.*

With this article the author continues the research of diplomatic discourse evolution in countries where the Romanic languages are spoken. It highlights the influence of changes in the foreign policy on the diplomatic discourse.

Key-words: *diplomatic discourse, history, the XV century.*

Данная статья – продолжение цикла исследований, посвященных эволюции дипломатического дискурса стран романского языкового ареала. В ней показано влияние изменений внешнеполитических тенденций на дипломатический дискурс.

Ключевые слова: *дипломатический дискурс, история, XV век.*

Мова відображає зміни в усіх сферах життєдіяльності суспільства, а її стан і розвиток у цілому та окремих дискурсів зокрема значною мірою залежать від політичних, соціальних, економічних, культурних перетворень. Дипломатичний дискурс як контамінований вид